

БЪЛГАРСКИТЕ ДЕЗИДЕРАТИВНИ ГЛАГОЛИ И ТЕХНИТЕ УКРАИНСКИ СЪОТВЕТСТВИЯ В ПАРАЛЕЛЕН КОРПУС

ИВАН ДЕРЖАНСКИ, ОЛЕНА СИРУК

ИНСТИТУТ ПО МАТЕМАТИКА И ИНФОРМАТИКА

ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

iad58g@gmail.com, olebosi@gmail.com

В паралелен корпус от български и украински художествени текстове бяха издирени всички употреби на български дезидеративни глаголи от типа «глаголи» *⟨ми⟩ се* (напр. *спи ми се, работи ми се*) и техни префигирани фазисни деривати.

В съответните украински изречения тяхната специфична семантика най-често се изразява с отделна лексема – с глагола *хотітися* ‘иска ми се’ или *хотіти* ‘искам’ – или с възвратен глагол с факултативен дативен експериенцер от типа на *(мені) працюється* ‘работи ми се; работя с желание; върви ми работата’. Особен интерес представлява последното съответствие поради структурното сходство с българските дезидеративни глаголи. Сравнението показва, че тези конструкции в двата близкородствени езика са съществено различни в семантично отношение (поради което това съответствие е едва трето по честота), макар че имат и немалка прилика (за това говори лексикалното разнообразие), която преводачите са склонни да надценяват.

Ключови думи: български език, дезидератив, желателна конструкция, рефлексивно-дативна конструкция, украински език

BULGARIAN DESIDERATIVE VERBS AND THEIR UKRAINIAN COUNTERPARTS IN A PARALLEL CORPUS

IVAN DERZHANSKI, OLENA SIRUK

INSTITUTE OF MATHEMATICS AND INFORMATICS

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

iad58g@gmail.com, olebosi@gmail.com

All uses of Bulgarian desiderative verbs of the type «*glagoli*» *⟨mi⟩ se* ‘feel like ⟨verb-ing⟩’ (e. g., *спи ми се* ‘be sleepy’, *работи ми се* ‘feel like working, be in a mood for work’) and their prefixed phase derivatives were excerpted from a parallel corpus of Bulgarian and Ukrainian fictional texts.

In the corresponding Ukrainian sentences, the specific semantics of the construction is most often expressed either by an independent lexical item – the verb *хотітися* ‘want, feel like’ or *хотіти* ‘want’ – or by a combination of a reflexive verb and an optional dative experiencer, as in *(мені) працюється* ‘I want to work, feel like working; I work

eagerly; my work is going well'. The latter counterpart is of particular interest due to its structural similarity to the Bulgarian desiderative verbs. The comparison shows that the constructions in the two closely related languages are considerably different in meaning (which is the reason why this correspondence is only the third most frequent) and that although they have a lot in common (as attested by their lexical diversity), translators tend to overestimate the degree of similarity between them.

Keywords: Bulgarian language, desideratives, dispositional constructions, reflexive-dative constructions, Ukrainian language

1. Увод

За конструкцията «глаголи» <ми> се (напр. *спи ми се, работи ми се*) в българския език и близките до нея в други езици има много термини, някои мотивирани от семантиката, други от структурата, трети и от двете: само в англоезичната литература сред тях са **desiderative** (Cathcart 2010a), **feel-like** (Marušič, Žaucer 2006), **impulsative** (Cathcart 2010b), **propensity** (Penčev 1996), **involuntary state** (Rivero 2004), **dative existential disclosure** (Rivero, Sheppard 2003), **dative impersonal reflexive** (Benedicto 1995), **reflexive-with-dative** (Ivanova 2014), **dative dispositional** (Kim, Siloni 2019), **dispositional reflexive** (Franks 1995; Иванова/Ivanova 2021), **stative reflexive-dative** (Mitkovska 2019).

Тази конструкция има няколко особености. За структурата ѝ са характерни както възвратно-страдателната форма на глагола, така и инверсията: подлогът на изходния глагол, бил той агенс или тема, се маркира като експериенцер и се кодира в глаголният комплекс с дативна клитика, която формално има статут на отделна дума, но е също толкова задължителна, колкото кодирането на лицето и числото на номинативния аргумент чрез личното окончание на глагола.

Що се отнася до семантиката на конструкцията, основният ѝ елемент е 'желание (настроение, порив)', подобен, но не идентичен на значението на глаголите *искам* и *иска ми се*. Доколко е подобен, зависи от семантиката на изходния глагол, както виждаме, като сравним два примера:

(1) *И сложиха пред него да яде; но той рече: Не искам да ям, доде не кажа думата си. А Лаван рече: Казвай.*

(Бит. 24:33)

(2) *Това лято ми се замоли да съм я пуснел да иде да жъне. Сиромаси сме, нуждаем се, ама като я гледах такава слабичка, болнава, не ми се пуцаше. „Моля ти се, тейко, пусни ме, и аз искам да ида с момичетата.“ Хубаво, като е тъй, пуснах я.*

(Й. Йовков, „По жицата“)

Авраамовият пратеник не би могъл да каже *!Не ми се яде*, защото това би значило, че не е гладен или няма апетит, а то едва ли е така; неговото въздържание е изцяло рационално. В Гунчовия отказ да прати Нонка на жътва (както и в по-късното му съгласие) също няма нищо физиологично,

но той не казва *не исках да я пусна* (или *не ми се щеше да я пускам*), макар че би могъл.

“Such a kind of grammaticalization is cross-linguistically unusual” [Малко езици познават такава граматикализация] (Heine, Kuteva 2005: 26). Най-близките паралели на българската конструкция се откриват в другите южнославянски езици – само че в сърбохърватски и словенски продуктивността ѝ е по-ниска¹ и (дали защото езиците са по-синтетични, или защото са по-малко полисинтетични от българския) не е задължителна дативната клитика,

- (3) [сърбохърватски] *Jovanu su se čitale knjige.*
‘На Иван му се четяха книги.’
(Rivero 2004: 246)
- (4) [словенски] *Janezu se je pila voda.*
На Иван му се пиеше вода.’
(Rivero 2004: 246)

в албански и (като резултат на българско или друго ареално влияние) още някои неславянски балкански езици,

- (5) [албански] *më ha het bukë* ‘яде ми се хляб’
(<https://fjale.al/hahem>)
- (6) [гръцки (негушки диалект)]
mi koli^mbjete ‘плува ми се’
(Sipitanos 2017: 924)
- (7) [южнобалкански цигански]
na bešel pes mange ‘не ми се седи’
(Heine, Kuteva 2005: 26)

а извън Балканите – в грузински

(Шанидзе/Šaniže 1980: 292):

- (8) a. *m-e-myer-eba* ‘пее ми се’, *m-e-cin-eba* ‘смее ми се, смях ме е’
b. *Gogras e-ṭir-eba, magram ara ṭir-is* ‘на Гогра му се плаче, но не плаче’
(В. Пшавела)

Структурно по-далечните аналози включват конструкции, в които подобно желание (настроение, порив) се изразява с друга глаголна форма, например с каузатив:

- (9) [фински]
(Zepeda 1987: 348)
Maija-a laula-tta-a ‘на Мая ѝ се пее’ (букв. ‘Мая я кара да пее’)
- (10) [свански]
(Tuite 1997: 26)
a. *ma:ra x·æ·č’m-un-e* ‘на човека му се коси’ (‘букв. човека го кара да коси’)
b. *ma:re x·æ·č’m-un-e la:ra* ‘човекът коси ливадата’

или със собствена дезидеративна форма, но с аналогична промяна на маркирането на подлога – например в **имбабура кечуа** той се оформя с винителен падеж както експериенцерът на глаголите за физически усещания (Cole, Hermon 1981: 12):

- (11) a. *Juzi-ta piñi-paya-n* ‘на Хосе му се спи’
 b. *Juzi-ta rupa-n* ‘на Хосе му е горещо’

В **ливадният мариjsки** има две желателни конструкции с не напълно еднакви значения (Timár 2018); (9a) илюстрира разликата и това, че именно първата, при която подлогът се изразява с притежателна наставка и(ли) именна група в родителен падеж, е семантично по-близо до разглежданата тук българска; това се потвърждава и от (9b) и другите примери в статията:

- (12) a. *Коч-ме-м шуэши, садлан коч-не-м.*
 (Timár 2018: 263)
 ‘Яде ми се, затова искам (= възнамерявам) да ям.’
 b. *Йүдлан корнеш кө-н код-мы-жо шуэши?*
 (Timár 2018: 265)
 ‘На кого му се стои край пътя през нощта?’

Наистина, конструкцията се среща и без изразен подлог и тогава не може да се преведе по този начин на български, но според авторката тази разновидност не е характерна за езика на фолклора и е вероятно нейната популярност да е скорошно явление, стимулирано от руското *хотелось бы*.

В **тохоно о’одхам (папаго)** интересуващото ни значение се изразява с каузативи от основни дезидеративни форми, от които те се различават приблизително както ‘I am sleepy’ от ‘I desire to sleep’ (Zepeda 1987: 348):

- (13) a. *s-ñ-ko:sim-c* ‘at ‘спи ми се’ (букв. ‘кара ме да искам да спя’)
 b. *a:ñi* ‘añ *s-ko:sim* ‘искам да спя’ (Zepeda 1987: 353)

Семантично по-далечните аналози на нашата конструкция включват употреби на пасивни или рефлексивни форми с други модални значения като например възможност – в картвелските езици:

- (14) [грузински]
 (Шанидзе/Šaniže 1980: 291)
zizu-tcovar bavšvs magari sačmeli ar e-čt-eva
 ‘кърмачето не може да яде твърда храна’ (букв. ‘не му се яде’)²
- (15) [мегрелски]
 (Кипшидзе/Kipshidze 1914: 70)
mi-i-b-rt-ek ‘мне можно иди’
- (16) [чански]
 (Март/Mart 1910: 61)
m-a-bziren ‘я могу видеть’, *var a-čopen* ‘не может ловить’

или произволни действия:

- (17) [грузински]
šeto-t-e-čam-a ‘изядох го, без да разбера как’
(букв. ‘изяде ми се’; име на ресторант в Тбилиси)
šeto-t-a-čvd-a ‘стана така, че го убих’ (букв. ‘уби ми се’)
- (18) [исландски] (Wood 2012: 244)

Honum lærðu-st leikreglur lífsins.
‘He came to learn the rules of life.’ (букв. ‘научиха му се ...’)

- (19) [полски] (Malicka-Kleparska 2012: 66)

Napisalo mi się własne imię.
‘Случайно написах собственото си име.’

Най-сетне подобна е квалитативната конструкция, показваща как – добре (лесно), зле (трудно) – върви процесът за агенса или темата (обикновено това става с обстоятелство за начин, но често може и без него, особено с отрицание), характерна за източно- и западнославянските езици,

- (20) [украински] (Шерех/Šerech 1951: 91)

Йому так гарно, так смачно світом дримається.

- (21) [белоруски] (Граматыка/Граматыка 1962: 307)

Трэба было жыць далей, а яно не жылося.

- (22) [полски] (Malicka-Kleparska 2012: 66)

Tańczyło mi się dobrze.

- (23) [чешки] (Rivero 2004: 253)

Janovi se pracovalo hezky.

но срещана не само в тях:

- (24) [исландски]
Strákarnir byrjuðu svo að drekka fljótt [...] en mér drakk-st letilega.
‘The boys began to drink quickly [...] but the drinking went slowly for me.’ (букв. ‘но на мене ми се пиеше мързеливо’)

Според Ууд (Wood 2012: 256), откъдето е взето, това изречение се оценява като „strange, but not clearly ungrammatical; it emphasizes the non-agentive aspects of drinking that are outside of the drinker’s control” [странно, но не чак неграматично; то подчертава недейтелните страни на пиенето, над които пиещият няма власт].

Този малък типологичен обзор е свидетелство за това, че при цялата си своеобразност българският дезидератив не е уникално явление, а е част от пространство от конструкции, характеризиращи се с инверсия на подлога и деагентивна семантика. Същото може да се каже за севернославянския (в частност украинския) квалитатив. Докъде обаче стига сходството им?

2. За корпуса

Двезичният паралелен корпус (КУБ) се състои от художествена литература, предимно романи, но и известно количество сборници от разкази. Корпусът се дели на 10 приблизително еднакви по обем сектора основно според езика на оригинала: български текстове с преводи на украински (Bg) и украински текстове с преводи на български (Uk), както и преводи на тези два езика от английски (E1 – от автори от Британските острови, E2 – от автори от САЩ), италиански (It), немски (De), полски (Pl), руски (R1 – от автори „реалисти“, R2 – от автори „фантасти“) и френски (Fr) – по 2 млн. думи (общо на български и украински; по известни причини като правило съотношението е приблизително 53:47). Общият обем на корпуса е 25,4 млн. думи. Всички текстове са подравнени по изречения.

В българските текстове от корпуса бяха издирени всички употреби на дезидеративни глаголи от типа «глаголи» *«ми» се* и техни префигирани фазисни деривати. Не бяха броени само глаголите *иска ми се*, *ще ми се* (защото изходните глаголи вече са дезидеративни), *вижда ми се*, *чува ми се* (защото те нямат дезидеративна семантика) и повечето – с две изключения – употреби на *вярва ми се* (по същата причина).

Резултатите са обобщени в таблица 1.

Таблица 1. Брой дезидеративи в българските текстове

	общо	в утв. изр.	в отр. изр.
без проверб	532	226	306
ингресив	74	<i>до-</i> 49 <i>при-</i> 25	
финитив	1	<i>от-</i> 1	
общо	607	301	306

Откритите 607 дезидератива са образувани от общо 97 глагола, като най-много са от *сля* (155 употреби), следват *ям* и *пия* (съответно 60 и 56). Останалите са: *ходя* (29); *плача* (25); *говоря* (22); *живея* (20); *повръщам* (17); *приказвам* (13); *мисля*, *пуша* (12); *седя* (11); *работя* (10); *слушам* (9); *тръгвам* (6); *върщам се*, *отивам*, *ставам* (5); *вървя*, *играя*, *излизам*, *лежа*, *пиша*, *прибирам се*, *стоя*, *чета* (4); *заминавам*, *идвам*, *лягам*, *правя*, *пътувам*, *разправям*, *чакам* (3); *вярвам*, *викам*, *влизам*, *губя*, *къпя се*, *лятя*, *мра*, *обядвам*, *оставам*, *оставям*, *пишкам*, *похващам*, *разхождам се*, *свирия*, *сли-*

зам, спинкам, споря, танцувам (2); ближа, варя, вдигам, взимам, вися, вода, гадая, гледам, домакинствувам, дремя, дрънкам, зяпам, карам, катеря се, кашлям, кисна, командувам, лоя, лудея, мъкна, напускам, настоявам, обикалям, отговарям, отделям се, пея, пийвам, плувам, плюскам, поглеждам, помръдвам, почвам, преобличам се, преписвам, препускам, пуцам, разказвам, рева, режа, слагам, смея се, събличам се, сядам, тичам, умирам, хващам (1).

Има ингресиви от *сня* (32), *плача* (14), *пия* (12), *ям* (11), *повръщам* (3), *плувам* и *пуша* (по 1). Единственият финитив е *отяде ми се*.

Дезидеративите, образувани от някои глаголи, се употребяват по-често в утвърдителни изречения, от други – по-често в отрицателни.

Таблица 2. Разпределение на най-продуктивните глаголи според предпочитаната от дезидеративите полярност

изходен глагол	в утв. изр.	в отр. изр.	общо	изходен глагол	в утв. изр.	в отр. изр.	общо
<i>сня</i>	103	52	155	<i>ходя</i>	8	21	29
<i>ям</i>	38	22	60	<i>говоря</i>	2	20	22
<i>пия</i>	42	14	56	<i>приказвам</i>	2	11	13
<i>плача</i>	25		25	<i>мисля</i>		12	12
<i>живея</i>	13	7	20	<i>седя</i>	2	9	11
<i>повръщам</i>	16	1	17	<i>работя</i>	1	9	10
<i>пуша</i>	10	2	12	<i>слушам</i>	4	5	9

Разпределението на дезидеративите по десетте сектора на корпуса е твърде неравномерно. Те са най-много в оригиналните български текстове, в руските сектори и в американския английски, малко по-малко в украинския и немския, значително по-малко в полския, италианския и британския, а във френския почти ги няма. Много близката им (и висока) честота в двата руски сектора говори за значението на езика на оригинала³, а различната им честота в двата английски – за ролята на жанра и на преводаческите предпочитания.

Таблица 3. Разпределение на дезидеративите по сектори на корпуса

сектор	Bg	De	E1	E2	Fr	It	Pl	R1	R2	Uk
<i>сня</i>	18	7	11	20	7	14	21	16	25	16
<i>ям</i>	2	2	1	9	1	2	1	14	24	4
<i>пия</i>	8	8	2	10		1	1	18	5	3
други	75	46	9	46	1	11	12	45	44	47
общо	103	63	23	85	9	28	35	93	98	70

В украинските текстове на българската дезидеративна конструкция отговарят най-вече глаголите *хотітися* ‘иска ми се’ и *хотіти* ‘искам’ и техните фазови производни (инхоативи със *за-* или *с-*, финитиви с *пере-*), обикновено в съчетание с инфинитив:

(25) а. *Сиромаси сме, нуждаем се, ама като я гледах такава слабичка, болнава, не ми се пуцаше.*

(Й. Йовков, „По жицата“)

б. *Звісно, ми бідні, живемо в нужді, та коли подивився на неї – кволу, хворобливу, не схотілося відпускати.*

(26) а. *След яденето му се допушва.*

(О. Гончар, „Знаменосци“)

б. *Після їжі йому хочеться закурити.*

(27) а. – *Върви, върви – сърдито каза Максим, – на теб сигурно и взвод ти се командува?*

(А. и Б. Стругацки, „Обитаемият остров“)

б. – *Иди, иди, – сърдито сказав Максим. – Може, ти ще і взводом покомандувати хочеш?*

Таблица 4 показва, че има съществена корелация между наличието или отсъствието на ингресивна или финитивна представка в двата глагола – българския дезидеративен и украинския *хотіти(ся)* или *за/пере/с-хотіти(ся)*. Корелацията с вида на украинския основен глагол е по-слаба; той е свързан по-скоро с лексикалното значение на глагола и евентуалното му допълнение – *пити* се казва предимно за вода, а *випити* – за алкохол. (В дясната половина на таблицата общият брой е по-малък, защото в 38 случая украинският модален глагол е употребен без инфинитив.)

Таблица 4. Зависимост между видовете на българския и украинските глаголи

украински	<i>хотіти(ся)</i>			инфинитив		
	без преверб	с преверб	общо	несв. вид	св. вид	общо
български	без преверб	с преверб	общо	несв. вид	св. вид	общо
без преверб	318	9	327	276	17	293
с преверб	11	27	38	27	7	34
общо	329	36	365	303	24	327

Третото най-често съответствие на българските дезидеративни глаголи е структурно сходната украинска рефлексивно-дативна конструкция (тя по принцип не допуска перфективация и където е употребена, на български глаголт също няма фазов преверб):

(28) а. *Ни им се пиеше, ни им се ядеше.*

(О. Гончар, „Храмът“)

в. *І не пилось, і не їлось.*

Освен това някои дезидеративни глаголи имат характерни за тях относително чести съответствия, напр. *спи <ми> се ~ <мене> хилить на сон* (13), *повръща <ми> се – <мене> нудить* (10). В отделни случаи се срещат още няколко глагола и думи от други лексикални категории със значение на желание (*бажати, кортіти, охота, охочий* и др.).

От таблица 5 се вижда, че глаголят *хотіти* в разглежданата функция е с 2½ пъти по-ниска честота от *хотітися* и със също толкова по-висока от рефлексивно-дативната конструкция.

Таблица 5. Зависимост на украинските съответствия на българските дезидеративи от полярността

	в утв. изр.	в отр. изр.	общо
<i>хотітися</i>	124	134	258
<i>хотіти</i>	62	45	107
Dat + <i>-ся</i>	4	43	47
друго	111	84	195
общо	301	306	607

Вижда се също, че украинският глагол *хотіти* отговаря на български дезидератив по-често в утвърдително изречение, а *хотітися* – малко по-често в отрицателно. Особено силно с отрицанието корелира рефлексивно-дативната конструкция; няма го само в два примера от украински и два от руски източници, като във всички случаи се говори за нещо, което не само е желано, а наистина става:

(29) а. *Когато им се говореше – говореха, когато възникваше желание да помълчат – замлъкваша, без да изпитват неудобство.*

(О. Гончар, „Храмът“)

в. *Коли говорилось – говорили, коли виникало бажання помовчати – примовкали, не почувуючи від того незручності.*

(30) а. – *Лястовичките летят, защото им се лети... – загадъчно отвърна той.*

(М. Стелмах, „Четири брода“)

в. – *Ластівки літають, бо літається... – сказав загадково.*

(31) а. *А, виж, за оная работа, ходи, докато ти се ходи...*

(Ч. Айтматов, „Тополчице моя с червена забрадка“)

в. *А щодо того, то гуляй собі, доки гуляється...*

с. *А что касается того, гуляй, пока гуляется...*

(32) а. *Работеше му се, излизаше от стаята само да похапне.*

(Ю. Семьонов, „17 мига от пролетта“)

б. *Йому добре працювалося, він виходив з номера тільки попоїсти.*

с. *Ему работалось, он выходил из номера только перекусить.*

Вижда се, че навсякъде става дума за ситуации, в които хубавото (приятното, успешното) протичане на дейността – на птичките летенето им се удава, на Плайшнер работата му върви и т.н. – естествено я прави желана, т.е. налице са условията за употреба както на източнославянския квалитатив, така и на балканския дезидератив. Да обърнем внимание, че у О. Гончар двата израза *говорилось* и *виникало бажання помовчати* са противопоставени, което показва, че модална разлика между тях се усеща като минимална; преводът на П. Кънева е твърде буквален, но значението нямаше да се промени (а паралелизмът щеше да се подчертае), ако се кажеше *когато им се млъкваше – млъкваха*. Интересно е също, че в примера от украинския превод на романа на Ю. Семьонов преводачката Н. Орлова е сметнала за целесъобразно да добави наречието *добре*.

Нека сега да сравним броя срещания на украинските съответствия на българските дезидеративи, образувани от най-продуктивните глаголи:

Таблица 6. Брой срещания на украинските съответствия на българските дезидеративи

изходен глагол	<i>хотітися</i>	<i>хотіти</i>	Dat + -ся	друго
<i>ся</i>	60	23	23	49
<i>ям</i>	37	12	1	10
<i>пия</i>	29	14	2	11
<i>ходя</i>	11	6	1	11
<i>плача</i>	12	1		12
<i>говоря</i>	10	2	2	8
<i>живея</i>	5	9		6

изходен глагол	<i>хотітися</i>	<i>хотіти</i>	Dat + -ся	друго
<i>повръщам</i>	1	1		15
<i>приказвам</i>	5	3		5
<i>мисля</i>	7	1	2	2
<i>пуша</i>	6	5		1
<i>седя</i>	2	2	3	4
<i>работя</i>	3	1	2	4
<i>слушам</i>	1	3		5

Освен показаните в таблицата на украинската конструкция Dat + -ся отговарят дезидеративи от *лежа*, *стоя*, *чета*, *чакам* (по 2), *пиша*, *лята* и *хващам* (по 1); впрочем последният е в състава на идиома *хващам вяра*, който може би следвало да бъде приравнен към *вярвам* (> *вярва ми се* без дезидеративна семантика):

(33) а. *Дори не ми се хващаше вяра, че само един човек може да има толкова книжки.*

(М. Стелмах, „Летят лебеди“)

б. *Аж не вірилося, що в однієї людини може бути стільки книжок.*

И така, в 23 от 47 случая, в които на украински срещаме Dat + -ся (т.е. практически в половината), българският глагол е *спи ми се*, а другите 24 са дезидеративи от 14 други глагола, срещащи се по не повече от три пъти.

Таблица 7. Разпределение на украинските съответствия на българските дезидеративи по секторите на корпуса

сектор	Bg	De	E1	E2	Fr	It	Pl	R1	R2	Uk
<i>хотітися</i>	54	18	7	16	4	9	13	51	66	20
<i>хотіти</i>	7	23	3	21	2	5	7	16	16	9
<i>Dat + -ся</i>	9	1	1	1				11	7	17
друго	33	21	12	47	3	14	15	15	9	24
общо	103	63	23	85	9	28	35	93	98	70

Разпределението по сектори също е неравномерно. Както се вижда от таблица 7, украинските квалитативи отговарят на български дезидеративи почти само в преводи от единия от тези езици на другия или от руски; извън тях са само три превода от германски езици:

(34) а. *Но през отпуската не ни се стои у дома, нали?*

(Е. М. Ремарк, „Нощ в Лисабон“)

б. *Але ж під час відпустки не сидиться вдома.*

(35) а. *Те всякога я оставят така, за да може кучето да се разхожда, когато не му се спи.*

(Ч. Дикенс, „Приключенията на Оливър Туист“)

б. *Вони їх ніколи не зачиняють, щоб собака, який тут ночує, міг походжати по коридору, коли йому не спиться.*

(36) а. *[Перди да си легне, прекоси стаята напред-назад двадесет пъти.] Не му се спеше.*

(Дж. О. Кърууд, „Долината на мълчаливите“)

б. *[Двадцять разів, пери ніж повернутися в ліжко, він пройшовся туди-сюди приміщенням.] Йому не спалося.*

А ето и двата случая на дезидеративна (доказана от украинското съответствие, а във втория случай – и от полския оригинал) употреба на *вярва ми се*:

- (37) а. – *сякаш се усъмни Ромашов, макар че много му се вярваше в думите на лейтенанта.*

(М. Стелмах, „Четири брода“)

б. – *ніби сумнівається Ромашов, хоча так йому хочеться вірити в слова лейтенанта.*

- (38) а. *Войниците казват, че ще го направиш кочияш, защото е едър мъж, но на мене не ми се вярва да постъпиш така.*

(Х. Сенкевич, „С огън и меч“)

б. *Жовніри подейкують, форейтора із нього зробиш, адже чоловік він ставний, та мені вірити не хочеться, що ти на таке здатен.*

с. *Żołnierze mówią, że forysia z niego zrobisz, bo chłop pokażny, ale nie chce mi się wierzyć, żebyś tak właśnie postąpił.*

И накрая да видим няколко интересни примера, които показват контраста между значенията на *хотітися* и конструкцията *Dat + -ся* на украински (и аналозите им в руски и полски) и нееднозначното отношение между *Dat + -ся* и структурно подобния български дезидератив:

- (39) а. *И още много работи беше намислил да каже, но не му се говореше.*

(В. Шишков, „Угрюм река“)

б. *І багато чого йому хотілося сказати, але не говорилося.*

с. *И многое ему хотелось сказать, но не говорилось.*

- (40) а. *Не ми се мисли и все пак мисля.*

(Б. Райнов, „Не ме размивай“)

б. *Не хочеться думати, і все ж думається.*

- (41) а. *Голошиестият вампир ме събуди много рано – страда от безсъние, проклетникът, а мен много ми се спеше:*

(А. Гуляшки, „Случаят в Момчилово“)

б. *Голошиій вампір розбудив мене надто рано – йому не спиться, проклятому, а я очей не міг продерти:*

- (42) а. *Доспа ми се⁴ и ми се иска да се повеселя.*

(Х. Сенкевич, *Quo vadis*)

б. *Перехотілося мені спати, і маю намір повеселитися.*

с. *Przeszła mi jakoś ochota do snu i chciałbym się weselić.*

3. Заключение

Материалът от българско-украинския паралелен корпус показва, че двете разновидности на славянската рефлексивно-дативна конструкция не са нито много близки, нито много раздалечени във функционален план.

Украинският квалитатив е сред първата тройка най-чести съответствия на българския дезидератив, но заема едва трето място. В половината случаи изходният глагол е *сня*, а полярността почти винаги е отрицателна, което дава повод да се мисли, че става дума за сближение не толкова между конструкциите като цяло, колкото между отделни техни конкретизации. Можем да заключим, че тези структурно сходни и типологично сродни конструкции в българския и украинския език са съществено различни в семантично отношение. Лексикалното разнообразие обаче говори и за осезаема прилика, която преводачите са склонни да надценяват.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ „Глаголите с аналитично организирана структура, съставена от третолични глаголни форми и елементите *ме, ми, ми се*, в които аналитичните лични местоименни форми са фактически носители на парадигматичното значение, са явление, характерно главно за Б [български]. Диференциацията се обяснява с неговия аналитичен характер, поради който маркировката на синтактичната валентност на глагола в повърхнинната структура е задължителна в случаите, когато е релевантна за смисъла. В СХ [сърбохърватски], който е под влияние на балканския езиков климат, са засвидетелствувани аналитично организирани глаголи, напр.: *спавя ми се, једе ми се, позлило му је*, но те обхващат значително по-ограничена лексика, отколкото в Б [български], и имат по-малка честота. Същото се отнася до този тип глаголи в Сл [словенски]“ (Иванова, Лашкова, Менкаджиева/Ivanova, Lashkova, Menkadzhieva 1986: 447). Други автори обаче отбелязват, че в словенски тези глаголи са значително по-редки и по-маргинални, отколкото в сърбохърватски и български, като само *pije se mi* се среща относително често (Uhlik, Žele 2018).

² Безличната употреба на форма за възвратно-страдателен залог със значение на възможност (*zogi soko i čm-eva, zogi ki – ara* ‘някои гъби се ядат, някои пък не’) е позната и на българския език, само че на грузински има и лична. Изпреварвайки малко изложението, ще отбележим сходството между това явление и източнославянската квалитативна конструкция, която също има аналог на български само в безличната си разновидност (рус. *здесь [мне] хорошо живётся* – бълг. *тук [*ми] се живее добре*).

³ Може би Малкият принц би казал *Тъкмо тая вода ми се тие* вместо по-малко естественото *Жаден съм тъкмо за тая вода*, ако повестта на А. дьо Сент-Екзюпери не беше преведена от френски, където няма нищо подобно на българския дезидератив (на полски обаче *J'ai soif de cette eau-là* е преведено като *Chcę napić się tej wody*, на руски – като *Мне хочется глотнуть этой воды*). Затова пък в българския превод на „Шареното куче тича край морето“ от Ч. Айтматов (сектор R1) *тие ми се* се среща 12 пъти (а има и 8 употреби на *жаден*, дума, която няма съответствие в езика на оригинала).

⁴ Вероятно преводаческо недоглеждане: само една буква дели *przyszła mi ochota* ‘дойде ми мерак’ от *przeszła mi ochota* ‘мина ми меракът’.

ЛИТЕРАТУРА

- Граматыка 1962: *Атраховіч (Краніва), К. К., М. Г. Булахаў (рэд.)*. Граматыка беларускай мовы. Том I: Марфалогія. Мінск, Выдавецтва Акадэміі навук БССР.
- Иванова 2021: *Иванова, Е. Ю.* „Желателни“ конструкции в българския език и руските им съответствия. – В: Коева, С., М. Стаменов (съст.). *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*. Т. 2. София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, с. 141–150.
- Иванова, Лашкова, Менкаджиева 1986: *Иванова, К., Л. Лашкова, В. Менкаджиева*. Съвременните южнославянски книжовни езици. – В: *Увод в изучаването на южнославянските езици*. София, Издателство на БАН.
- Кипшидзе 1914: *Кипшидзе, I.* Грамматика мингрельского (иверского) языка съ хрестоматиєю и словаремъ. С.-Петербургъ, Типографія Императорской Академіи Наукъ.
- Марр 1910: *Марр, Н.* Грамматика чанскаго (лазскаго) языка съ хрестоматиєю и словаремъ. С.-Петербургъ, Типографія Императорской Академіи Наукъ.
- Шерех 1951: *Шерех, Ю.* Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен, Видавництво „Молоде життя“.
- Шанидзе 1980: *შანიძე, ა.* თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტომი III: ქართული ენის გრამატიკის საპუბლეზო. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლო.
- Benedicto 1995: *Benedicto, E.* Mne ne čitaetsja: (Relativized) modality, datives and reflexive suffixes. – *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 2(2), pp. 1–16.
- Cathcart 2010a: *Cathcart, M. E.* The Syntax and Semantics of Desideratives in Albanian. Georgetown Linguistics Society. <<http://udel.edu/~mdot/FinalGLSHandout1.pdf>> [дата на достъп: 24.10.2021]
- Cathcart 2010b: *Cathcart, M. E.* Impulsatives in Bulgarian: A Covert Version of a New Grammatical Category. Ms. <<http://udel.edu/~mdot/ImpulsativesinBulgarian.pdf>> [дата на достъп: 24.10.2021]
- Cole, Hermon 1981: *Cole, P., G. Hermon.* Subjecthood and Islandhood: Evidence from Quechua. – *Linguistic Inquiry*, V. 12, N. 1, pp. 1–30.
- Franks 1995: *Franks, S.* Parameters of Slavic Morphosyntax. New York: Oxford University Press.
- Heine, Kuteva 2005: *Heine, B., T. Kuteva.* Language Contact and Grammatical Change. Cambridge University Press.
- Ivanova 2014: *Ivanova, E.* Reflexive-with-Dative construction in Russian and Bulgarian. – In: Howard, D., T. Volodina, Y. Zhang, R. Green (eds.). *Proceedings of the International Conference on Education, Language, Art and Intercultural Communication*. Zhengzhou, pp. 427–431.

- Kim, Siloni 2019: *Kim, D. J., T. Siloni*. The Dative Dispositional Construction in Russian. – *Linguistic Inquiry*, V. 51, N. 2, pp. 1–94.
- Malicka-Kleparska 2012: *Malicka-Kleparska, A.* Limitations on involuntary-state constructions in Polish: Between structure and semantics. – *Roczniki humanistyczne*, Tom LX, zeszyt 5, pp. 65–85.
- Marušič, Žaucer 2006: *Marušič, F., R. Žaucer*. On the intentional FEEL-LIKE constructions in Slovenian. A case of a phonologically null verb. – *Natural Language and Linguistic Theory*, 24(4), pp. 1093–1159.
- Mitkovska 2019: *Mitkovska, L.* Types of Modality in South Slavic Stative Reflexive-Dative Constructions. – *Slovene*, V. 8, N. 2, pp. 260–287.
- Penčev 1996: *Penčev, J.* Functions of the formant *se/si* in Bulgarian. – *Rev. Étud. slaves*, Paris, LXVIII/4, pp. 497–515.
- Rivero 2004: *Rivero, M. L.* Datives and the non-active voice/reflexive clitic in Balkan languages. – In: Tomić, O. M. (ed.). *Balkan syntax and semantics*, Amsterdam, pp. 237–267.
- Rivero, Sheppard 2003: *Rivero, M. L., M. M. Sheppard*. Indefinite Reflexive clitics in Slavic: Polish and Slovenian. – *Natural Language and Linguistic Theory*, 21, pp. 89–155.
- Sipitanos 2017: *Sipitanos, K.* On desiderative constructions in Naousa dialect. – In: *Proceedings of the 12th International Conference on Greek Linguistics*, V. 2, pp. 923–934.
- Timár 2018: *Timár, B.* The expression of volition in Meadow Mari. – *Linguistica Uralica*, LIV, 4, pp. 259–260.
- Tuite 1997: *Tuite, K.* Svan. Languages of the World/Materials 139. München–Newcastle, Lincom Europa.
- Uhlik, Žele 2018: *Uhlik, M., A. Žele*. Brezosebne zgradbe v slovenščini: kontrastiva z drugimi južnoslovanskimi jeziki in ruščino. – *Jezikoslovni zapiski*, V. 24, N. 2, pp. 99–112.
- van den Berg 1995: *van den Berg, H.* A grammar of Hunzib with texts and lexicon. München, Lincom Europa.
- Wood 2012: *Wood, J.* Icelandic Morphosyntax and Argument Structure. PhD thesis, New York University.
- Zepeda 1987: *Zepeda, O.* Desiderative-Causatives in Tohono O’odham. – *International Journal of American Linguistics*, V. 53, N. 3, pp. 348–361.

REFERENCES

- Benedicto 1995: *Benedicto, E.* Mne ne čitaetsja: (Relativized) modality, datives and reflexive suffixes. – *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 2(2), pp. 1–16.
- Cathcart 2010a: *Cathcart, M. E.* The Syntax and Semantics of Desideratives in Albanian. Georgetown Linguistics Society. <<http://udel.edu/~mdotdot/FinalGLSHandout1.pdf>> [24.10.2021]
- Cathcart 2010b: *Cathcart, M. E.* Impulsatives in Bulgarian: A Covert Version of a New Grammatical Category. Ms. <<http://udel.edu/~mdotdot/ImpulsativesinBulgarian.pdf>> [24.10.2021]

- Cole, Hermon 1981: *Cole, P., G. Hermon*. Subjecthood and Islandhood: Evidence from Quechua. – *Linguistic Inquiry*, V. 12, N. 1, pp. 1–30.
- Franks 1995: *Franks, S.* Parameters of Slavic Morphosyntax. New York: Oxford University Press.
- Heine, Kuteva 2005: *Heine, B., T. Kuteva*. Language Contact and Grammatical Change. Cambridge University Press.
- Hramatyka 1962: *Atrachovič (Krapiva) K. K., M. H. Bulachaŭ* (eds). Hramatyka bielaruskaj movy. V. I: Marfalohija. Minsk: Vydaviectva Akademii navuk BSSR.
- Ivanova 2014: *Ivanova, E.* Reflexive-with-Dative construction in Russian and Bulgarian. – In: Howard, D., T. Volodina, Y. Zhang, R. Green (eds.). *Proceedings of the International Conference on Education, Language, Art and Intercultural Communication*. Zhengzhou, pp. 427–431.
- Ivanova 2021: *Ivanova, E. Yu.* “Zhelatelni” konstruksii v balgarskiya ezik i ruskite im saotvetstviya. – In: Koeva, S., M. Stamenov (sast.). *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“*. T. 2. Sofia, Izdatelstvo na BAN “Prof. Marin Drinov”, s. 141–150.
- Ivanova, Lashkova, Menkadzhieva 1986: *Ivanova, K., L. Lashkova, V. Menkadzhieva*. Savremennite yuzhnoslavyanski knizhovni ezitsi. – In: *Uvod v izuchavane na yuzhnoslavyanskite ezitsi*. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Kim, Siloni 2019: *Kim, D. J., T. Siloni*. The Dative Dispositional Construction in Russian. – *Linguistic Inquiry*, V. 51, N. 2, pp. 1–94.
- Kipshidze 1914: *Kipshidze, Í.* Grammatika mingrel’skago (iverskago) yazyka s“ khrestomatiyeyu i slovarem”. S.-Peterburg”, Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk”.
- Malicka-Kleparska 2012: *Malicka-Kleparska, A.* Limitations on involuntary-state constructions in Polish: Between structure and semantics. – *Roczniki humanistyczne*, Tom LX, zeszyt 5, pp. 65–85.
- Marr 1910: *Marr, N.* Grammatika chanskago (lazskago) yazyka s“ khrestomatiyeyu i slovarem”. S.-Peterburg”, Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk”.
- Marušič, Žaucer 2006: *Marušič, F., R. Žaucer*. On the intentional FEEL-LIKE constructions in Slovenian. A case of a phonologically null verb. – *Natural Language and Linguistic Theory*, 24(4), pp. 1093–1159.
- Mitkovska 2019: *Mitkovska, L.* Types of Modality in South Slavic Stative Reflexive-Dative Constructions. – *Slovene*, V. 8, N. 2, pp. 260–287.
- Penčev 1996: *Penčev, J.* Functions of the formant *se/si* in Bulgarian. – *Rev. Étud. slaves*, Paris, LXVIII/4, pp. 497–515.
- Rivero 2004: *Rivero, M. L.* Datives and the non-active voice/reflexive clitic in Balkan languages. – In: Tomić, O. M. (ed.). *Balkan syntax and semantics*, Amsterdam, pp. 237–267.
- Rivero, Sheppard 2003: *Rivero, M. L., M. M. Sheppard*. Indefinite Reflexive clitics in Slavic: Polish and Slovenian. – *Natural Language and Linguistic Theory*, 21, pp. 89–155.
- Šaniže 1980: *Šaniže, A.* Txzulebani torneṭ ṭomad. Ṭomi III: Kartuli enis gramatiķis sapuzvlebi. Tbilisis uniwersitetis gamomcemloba.

- Šerech 1951: *Šerech, J.* Narys suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy. München, Vydavnyctvo "Molode zhyttja".
- Sipitanos 2017: *Sipitanos, K.* On desiderative constructions in Naousa dialect. – In: *Proceedings of the 12th International Conference on Greek Linguistics*, V. 2, pp. 923–934.
- Timár 2018: *Timár, B.* The expression of volition in Meadow Mari. – *Linguistica Uralica*, LIV, 4, pp. 259–260.
- Tuite 1997: *Tuite, K.* Svan. Languages of the World/Materials 139. München–Newcastle, Lincom Europa.
- Uhlik, Žele 2018: *Uhlik, M., A. Žele.* Brezosebne zgradbe v slovenščini: kontrastiva z drugimi južnoslovanskimi jeziki in ruščino. – *Jezikoslovni zapiski*, V. 24, N. 2, pp. 99–112.
- van den Berg 1995: *van den Berg, H.* A grammar of Hunzib with texts and lexicon. München, Lincom Europa.
- Wood 2012: *Wood, J.* Icelandic Morphosyntax and Argument Structure. PhD thesis, New York University.
- Zepeda 1987: *Zepeda, O.* Desiderative-Causatives in Tohono O'odham. – *International Journal of American Linguistics*, V. 53, N. 3, pp. 348–361.

✉ Доц. д-р Иван Держански

✉ Гл. ас. д-р Олена Сирук

Институт по математика и информатика при БАН
ул. „Акад. Г. Бончев“ бл. 8, 1113 София, България

✉ *Assoc. Prof. Ivan Derzhanski, PhD*

✉ *Chief Assist. Prof. Olena Siruk, PhD*

Institute of Mathematics and Informatics, Bulgarian Academy of Sciences
Acad. G. Bonchev St., bl. 8, 1113 Sofia, Bulgaria

Публикувано: 5 юли 2022 г.

Published: 5 Juli 2022